

Черкас С.В.

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ІНСТИТУТІВ

Вступ. Основні функції інститутів сприяють збалансованому протіканню макроекономічних процесів, підвищують стабільність і економічне зростання національної економіки в цілому, тому їх дослідження та розробка напрямів подальшого розвитку має надзвичайно велике значення.

Виклад основного матеріалу. У числі основних функцій інститутів, на нашу думку необхідно виділити наступні:

- координаційну;
- розподільчу;
- зниження трансакційних витрат.

За допомогою координаційної функції здійснюється регулювання економічної діяльності ринкових агентів. Ця функція пов'язана з розподілом праці і обміном. В процесі обміну кожна із сторін реалізує власні інтереси, що припускає наявність певного механізму взаємозв'язку між ними. Тому суть координаційної функції інститутів полягає в узгодженні інтересів сторін обміну і максимальному досягненню їх цілей.

Обмін охоплює сферу звернення, виробництва і споживання. Він включає обмін продуктами як товарами і обмін діяльністю, результати якої не набувають товарної форми.

Л. Тевено у своєму дослідженні виділяє чотири типи координації які властиві сучасній економіці, а саме [1; С. 73]:

- традиційний принцип (може здійснюватися на основі традицій звичаїв, репутації, а також наявності специфічних навичок);
- ринкова аллокація ресурсів (чи ринковий принцип);
- колективній солідарності (цивільний принцип в основі якого закладена орієнтація на загальне благо);
- індустріальний принцип (для цього принципу властива стабільність в часі і безповоротність процесів, пов'язаних з інвестиціями в технологію виробництва).

Згідно наукової концепції Л. Тевено, кожному типу координації відповідає наявність специфічних обслуговуючих інститутів, а координаційна функція припускає існування широкого круга таких інститутів. Так, наприклад, обмін в умовах ринкової економіки припускає специфікацію прав власності на ресурси, які виступають об'єктами цього обміну. Розподіл правомочності безпосередньо пов'язаний з необхідністю наявності правил, за допомогою яких здійснюється відчуження об'єкту обміну.

Координація здатна зняти проблему суперечності на основі встановлення меж раціональної поведінки за рахунок визначення можливого набору альтернатив поведінки. Таким чином, координація сприяє більш передбачуваній поведінці учасників обміну. В ролі інституціональних обмежувачів можуть виступати ідеологічні, правові, етичні і тому подібне інститути, а також інші обмеження неекономічного характеру, які чинять вплив на вибір форми поведінки. Обмеження однакові для усіх ідентичних ситуацій обміну і усіх сторін, що беруть участь в ньому, що сприяє зниженню невизначеності очікувань у учасників обміну відносно поведінки інших. Можливість зниження невизначеності в економіці, на нашу думку, є важливою умовою стабільності розвитку макроекономічних процесів. Це дозволяє усім агентам ринку, включаючи державу, збільшувати час вибору агентів і будувати очікування на тривалу перспективу, безпосередньо спрощує і саму процедуру вибору, знижуючи трансакційні витрати на пошук, обробку і використання необхідної інформації про поведінку учасників макроекономічних процесів. Вирішуючи проблему сумісності очікувань, інститути виконують координаційну функцію.

Повторюваність схожих економічних ситуацій обміну між його учасниками призводить до усвідомлення важливості ролі інститутів в реалізації агентами ринку власних інтересів. Це мотивує учасників ринкової взаємодії до формування і використання інститутів. Тому, на наш погляд, можна стверджувати, що процес створення і відбору інститутів як засобів координації не є стихійним.

Ми вважаємо, що важливість координаційної функції інститутів пов'язана із здатністю усувати конфлікти інтересів між агентами економічних процесів в національній економіці, інакше кажучи, протидіяти опортуністичній поведінці, тобто поведінці економічних агентів відповідно до власних інтересів і не обмежене міркуваннями моралі.

Виділяють постконтрактний і передконтрактний опортунізм. Постконтрактний опортунізм виражається в прихованні інформації і дій після ув'язнення угоди, які ущемляють інтереси одного з контрагентів, інакше кажучи, суб'єктивний ризик, а передконтрактний опортунізм спрямований на свідоме приховання інформації до укладення договору, тобто - це погіршуючий відбір.

Таким чином, інститути сприяють мінімізації втрат в національній економіці від нескоординированих дій ринкових суб'єктів. А.Е. Шаститко відмічає, що інститути забезпечують учасників макроекономічних процесів інформацією для вироблення їх узгодженої поведінки, що призводить до зростання загальної ефективності і детермінує результати їх взаємодії [2; С. 53-63].

Формування інститутів пов'язане з процесами природного відбору правил і норм координації. В процесі такого природного відбору виробляються правила, які найбільшою мірою сприяють координації поведінки у кожному конкретному випадку. Ці правила поступово поширюються на усю сферу, витісняючи менш ефективні способи координації, і незабаром стають стійкими загальновизнаними, нормою, тобто інститутом, що на нашу думку, сприяє розвитку в національній економіці саме перспективних, потрібних з точки зору позитивного розвитку інститутів.

Координаційна природа інститутів обумовлює їх самодостатність і самовідтворюваність як правил або норм поведінки. Порушення правил стає невідповідним в умовах ринкової взаємодії, тому для їх збереження не вимагається наявності спеціальних організацій.

Існування в економіці інститутів, що сприяють ефективнішому обміну, призводить до загального прагнення здійснювати його за правилами, що призводить до феномену стабілізованого обміну. З часом стабілізований обмін заміщає обмін без правил.

Таким чином, важливість координаційної функції інститутів, на нашу думку, полягає в здатності інститутів до стабілізації економіки за рахунок встановлення меж раціональної поведінки і досягнення на цій основі більш передбачуваної поведінки учасників ринку, що призводить до макроекономічної стабілізації національної економіки в цілому, а природний відбір норм і правил викликає їх постійне вдосконалення.

Розподільна функція інститутів обумовлена особливістю корисності інститутів, яка не зводиться виключно до створення умов оптимальної економічної поведінки в макроекономіці. Правила обмежують економічну поведінку учасників макроекономічних процесів, фіксують і встановлюють області доступних для них економічних дій. У рамках правил, що структурують ринкові взаємодії агентів, кожен з них наділяється певним набором прав по відношенню один до одного.

Економічна діяльність учасників макроекономічних процесів є об'єктом інституціональної регламентації і в більшості випадків спрямована на отримання прибутку. Тому права суб'єктів ринкових взаємодій в стосунках один з одним впливають на їх можливості перерозподілу вигод в процесі контактів. Розширення прав одного з учасників веде до зниження можливостей в отриманні вигоди для іншого. У разі виникнення взаємовигідних можливостей для обміну, такий обмін забезпечує формально симетричну взаємодію. Існують і взаємовигідні наслідки обміну. Розподільна функція інститутів обумовлює односторонню, асиметричну взаємодію, яка може перетворитися на симетричне під час виконання.

Таким чином, введення правил може мати своїм наслідком перерозподіл інтегрального ефекту, що виникає в результаті взаємодії сторін. В цьому випадку вигода одного агента збільшується без збільшення ефективності взаємодії в цілому виключно за рахунок перерозподілу отриманого результату за допомогою використання інститутів. Такі інститути реалізують розподільну функцію.

Індивідуальна реалізація розподільного ефекту сприяє досягненню економічних цілей агентів макроекономічних процесів, тому вони зацікавлені в максимальній вірогідності подібної реалізації. Для цього можуть вводитися інститути або встановлюється контроль з боку агента над процесом створення і забезпечення виконання правил. Тому ініціатива в виробленні правил, що мають розподільний ефект, а також механізм їх забезпечення в більшості випадків визначається приватною зацікавленістю в його реалізації.

Кожен агент прагне до того, щоб реалізація розподільних можливостей інститутів носила постійний характер, у зв'язку з чим дії агента прямують на закріплення і збереження інститутів, здатних виступати інструментом перерозподілу економічного результату.

Можливість реалізації подібних мотивів у сфері виробництва інститутіві забезпечення вигідного для агентів розподілу результату взаємодії являється використання потенціалу примусу до виконання правил. У найбільш розвиненій формі вона проявляється у встановленні контролю над державою як інструментом встановлення і забезпечення правил, сприятливих для певної групи агентів. Якщо яка-небудь група агентів отримує такий контроль і придбає можливість змушувати інших до виконання вигідних для цієї групи правил, держава стає джерелом прихованого або явного джерела соціального конфлікту. При цьому частина агентів починає привласнювати інституціональну ренту, не пов'язану з результативністю економічної діяльності цих агентів і у розмірі своєрідного вирахування з прибутків іншої групи агентів. Таким чином, вигода для одних економічних суб'єктів від використання правил, що вироблені і захищаються за допомогою держави, обертається прямим збитком для інших. Вона перетворюється для останніх в антистимул економічної поведінки. На практиці це виражається в недовикористанні потенціалу національної економіки.

Реалізація перерозподільної функції зазвичай набуває форми асиметричного розподілу переваг між різними громадськими групами, званими в інституціональному аналізі групами спеціальних інтересів, а процес формування нових інститутів призводить до їх боротьби між собою. Одні з них прагнуть зберегти наявне положення, інші прагнуть змінити діючу систему правил в тій або іншій області, або підпорядкувати її завданню отримання власної вигоди. Чим більший прибуток може принести використання інститутів, тим гостріше напруження цієї боротьби, а її результати за інших рівних умов безпосередньо залежатимуть від переговорної сили конфліктуючих сторін, що борються за контроль над механізмами примусу. Пряма залежність добробуту групи від її переговорної сили пояснює її прагнення до використання усіх доступних засобів для посилення своїх позицій. Так в Україні, значна частина нових ринкових інститутів вводилась окремими великими групами економічних агентів спеціально з розрахунку на посилення перерозподільного ефекту на свою користь, а держава і її апарат використовувались для закріплення ефекту. Групи спеціальних інтересів, що борються за право використовувати політичну систему повною мірою, використовують такі квазіринкові інститути, як корупція і інститут хабаря, як дієві інструменти посилення переговорної сили сторін. Ці неформальні інститути економлять засоби і час, які інакше знадобилося б витратити на розробку і впровадження необхідних правил і інститутів. Тому, на наш погляд, їх можна розглядати як економічний важіль механізму перерозподілу.

До дієвих інститутів перерозподілу, на нашу думку, можна віднести і тіньовий бізнес, який є елементом

складної інституціональної системи приватних правових рішень і функціонує за рамками юридичних законів. Як правило, "відхід в тінь" є відповіддю економічних агентів на посилення перерозподільчої функції державних інститутів. З часом інститут тіньового бізнесу закріплюється як загальноновизнаний, хоча це і суперечить законодавству, тобто стає неформальним інститутом або квазіінститутом, що на наш погляд, необхідно враховувати при розробці державної економічної політики.

Необхідно відмітити, що економічні важелі перерозподілу при значному збільшенні перерозподільчого ефекту втрачають свою ефективність. Подальше його посилення, зазвичай, досягається за допомогою всіх тих же квазіінститутів, що відбивають процеси адаптації економічних агентів до неприємних для них інституціональних змін і що часто є неформальними інститутами, наприклад, бартер, різні механізми відходу від податків, "чорний нал" і інші, що іноді носять кримінальний характер. Перерозподіл доходу за допомогою квазіінститутів є чинником заборони економічної активності агентів, що на нашу думку, також важливо враховувати при розробці різних державних програм реформування національної економіки.

Функція зниження трансакційних витрат. Трансакційні витрати є своєрідним індикатором економічної системи. Оскільки економічна система складається з набору правил, а їх здійснення пов'язане з витратами, то ці витрати будуть трансакційними витратами.

Цей термін в науковий оборот уперше був введений Р. Коузом, який визначив їх як витрати, пов'язані з використанням механізму цін або ринку. Пізніше наукове тлумачення трансакційних витрат розширилося і поглибилося. Так, зокрема, А. Е. Шаститко, відмічає, що трансакційні витрати – "це витрати ресурсів (грошей, часу, праці і тому подібне) для планування, адаптації і контролю за виконанням узятих індивідами зобов'язань в процесі відчуження і привласнення прав власності і свобод, прийнятих в суспільстві" [2; С. 158].

За визначенням А. Е. Шаститко, яке, на нашу думку, найоптимальніше відбиває суть трансакційних витрат в порівнянні з іншими дослідниками, "трансакційними називаються витрати, що виникають у зв'язку із забезпеченням координації між економічними агентами і вирішенням розподільних конфліктів" [2; С. 128].

Базовою одиницею аналізу в трансакційному підході є трансакція. Трансакційні витрати прямому виміру не піддаються, але велика їх частина, одержуюча вартісну оцінку на ринку, представляється як трансакційні послуги. Нині, у економічній науці немає чітких критеріїв виміру послуг, тому їх підрахунок умовний, за різними методиками, відповідно методології ООН. У зв'язку з цим, проблеми оцінки послуг, що не набувають товарно-грошової форми, діяльності банків, страхових організацій, а також послуг, наданих за цінами, що не відшкодовують витрати, вирішуються по-різному в різних системах національних рахунків. Щоб мінімізувати трансформаційні витрати необхідно поміняти технологію на більш передову. Для мінімізації трансакційних витрат вимагається вибір оптимальної організаційної форми управління. Необхідно відмітити, що трансакційні і трансформаційні витрати взаємозв'язані, тому, на наш погляд, національна економіка повинна прагнути до мінімізації обох витрат.

На нашу думку, ефективність інституціональних змін в суспільстві, що реформується, і в Україні зокрема, багато в чому визначається тим, наскільки нові інститути здатні зменшити трансакційні витрати.

Тому, на наш погляд, найважливішим чинником, що визначає тенденції оптимізації інститутів в тривалому періоді, являється показник зниження трансакційних витрат. На його величину чинять вплив наступні, на нашу думку, найважливіші чинники:

специфічність трансакційних активів, опортуністична поведінка ринкових агентів, складність економічного середовища, частота контактів, рівень і порядок відчуження прав власності.

Трансакційні активи утворюються в результаті трансакцій і в більшості випадків носять нематеріальний характер. Їх особливістю є те, що вони можуть повністю не втрачати своєї цінності у рамках однієї операції. Типовим прикладом може бути використання ефекту репутації. Зазвичай, сторони, що беруть участь в ринковій взаємодії, мають трансакційні активи, що розрізняються за рівнем спеціалізації і варіантами їх використання. За цим критерієм усі ресурси можна класифікувати таким чином:

1. Загальні, цінність яких не залежить від того, в якій конкретно трансакції вони приймають участь. Переміщення їх з однієї альтернативної сфери контактів в іншу не тягне втрати ними їх властивостей і виробничого потенціалу.

2. Специфічні, що мають обмежене альтернативне використання. Використання таких активів приносить найбільшу віддачу тільки в тій сфері, для якої вони спочатку призначалися. Інші варіанти використання викликають втрати їх потенціалу і зниження цінності.

3. Абсолютно специфічні, створені лише для одного варіанту застосування. У разі припинення обміну, що базується на застосуванні цього типу ресурсів, вони повністю втрачають свою цінність і вибувають з економічного обороту.

Таким чином, специфічність трансакційних активів здатна впливати на величину трансакційних витрат, а значить і на швидкість інституціональних змін в макроекономіці.

Рівень трансакційних витрат знаходиться в прямій залежності від можливостей опортуністичної поведінки в економіці. Чим ширше ці можливості, тим вірогідніше збиток для будь-якого учасника ринкових взаємодій. Тому зі зростанням опортунізму в економіці збільшуються витрати ресурсів, спрямовані на скорочення можливих втрат від цього явища, що на нашу думку, слід брати до уваги при розробці урядових макроекономічних програм в сфері стабілізації економіки і підвищення темпів економічного зростання в країні.

Висновки. Кожна з функцій інститутів виконує свою строго певну роль в макроекономіці, так координаційна функція визначає межі раціональної поведінки і знижує невизначеність, що підвищує

ефективність функціонування народного господарства в цілому; розподільна функція інститутів визначає область дозволених економічних дій для ринкових агентів, наділяє їх певним набором прав по відношенню один до одного, що сприяє економічній ефективності усіх учасників ринку і отриманню прибутку. Функція зниження трансакційних витрат сприяє економічному зростанню і зростанню долі ВВП, за рахунок підвищення ефективності матеріальних і особливо нематеріальних ресурсів.

Джерело та література

1. Тевено Л. Множественность способов координации: равновесие и рациональность в сложном мире. Вопросы экономики. 1997. – № 10. – С. 69-83.
2. Шаститко А. Е. Неинституциональная экономическая теория. / Шаститко А. Е. – М.: ТЕИС. 1999.

Шевченко М.В.

УДК 336.432

АНТИКРИЗИСНЫЙ АНАЛИЗ ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Актуальность. В условиях все большей неопределенности рыночной среды все более очевидным становится необходимость финансового оздоровления предприятий. Это актуально для предприятий у которых неустойчивое и кризисное финансовое состояние.

1. Постановка проблемы. Обобщая исторический опыт оценки несостоятельности, можно сказать о том, что его диагностика полностью сконцентрирована на исследовании финансового равновесия предприятия и риска его нарушения по данным финансовой отчетности. Оценка вероятности банкротства предприятия является начальным этапом антикризисного анализа. В настоящее время методик, позволяющих с достаточной степенью достоверности прогнозировать неблагоприятные тенденции развития предприятия, выбора оценки банкротства, практически нет. Теоретические и практические основы комплексного анализа как инструмента преодоления несостоятельности в различных отраслях экономики начали формироваться относительно недавно. Монополия государства, существовавшая до периода реформ 90-х годов и в принципе не предполагающая возможность банкротства субъектов хозяйствования, не способствовала развитию данного направления финансового анализа.

Из работ О.В. Антоновой, М.С. Абрютиной, Т.Б. Бердниковой, О.В. Ефимовой, И.Г. Кукукиной и И.А. Астраханцевой, Е.Н. Станиславчика, О.П. Семеновой, Г.В. Федоровой и иных источников следует, что для прогнозирования банкротства в основном используются статистические модели. Практически не существует методологически обоснованных экономико-математических моделей оценки риска банкротства.

Объектом исследования является развитие анализа деятельности неплатежеспособных предприятий.

Предметом исследования является комплекс теоретических, методических и практических вопросов, которые влияют предотвращение и преодаление кризисных ситуаций в деятельности предприятия.

2. Постановка задания. Цель исследования: проанализировать существующую систему антикризисного анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Задачи исследования: а) объединить методы финансового анализа и модели оценки вероятности угрозы банкротства в условиях антикризисного управления в группы; б) рассмотреть новый подход к прогнозированию возможности восстановления платежеспособности предприятия.

3. Результаты исследования. В условиях все большей неопределенности рыночной среды и интенсификации жизненного цикла предприятия все более очевидным становится необходимость выделения в нем финансового оздоровления как самостоятельного этапа. Это актуально для предприятий, вступивших в процедуры банкротства и для тех структур, которые имеют неустойчивое, пограничное финансовое состояние и контролирующую оздоровительную стратегию в непрерывном режиме.

Между тем теория и практика финансового оздоровления находятся на стадии формирования. Как в отношении антикризисного управления в целом, так и применительно к его составляющей – финансовому оздоровлению сохраняется различие взглядов по методологическим, функциональным, организационным и многим другим вопросам.

По нашему мнению, эффективность механизма финансового оздоровления должна базироваться на адекватной информационной поддержке, целенаправленном учетно-аналитическом инструментарии, учитывающим определенные правила взаимодействия предприятия с внешней средой, специфику его организационной структуры и условий деятельности.

Следует учитывать, что методология антикризисного анализа длительное время развивалась в русле сугубо финансовой диагностики банкротства. Основные блоки финансового анализа (ликвидность, платежеспособность, кредитоспособность) сформировались к началу XX века. С этого периода методика оценки вероятного банкротства совершенствовалась в следующих направлениях:

- поиск наиболее адекватных индикаторов несостоятельности;
- разработка нормативов и пороговых значений основных критериев на основе развития статистики банкротств;
- оценка влияния значимых факторов на обобщающие показатели деятельности предприятия;
- прогнозирование возможного банкротства.